

Stvaranje Jugoslavije 1918. u svjetlu isprepletanja europskih intelektualnih trendova početkom 20. stoljeća¹

Rad pruža pregled razvoja historiografije o nastanku Jugoslavije 1918. godine te ukazuje na heurističke i metodološke potencijale perspektive historije isprepletanja (*entangled history*) te njoj srodnih trendova poput *histoire croisée*. Polazeći od „lokalnih“ debata tijekom razdoblja državnog socijalizma, u radu se preispituju historiografske cezure i kontinuiteti na početku 1990-ih godina te ih se smješta u širi kontekst europskih i svjetskih trendova. Posebna pozornost posvećena je dosezima i ograničenjima tzv. „obljetničarske historiografije“, proizašle iz stogodišnjice Prvog svjetskog rata (2014-2018), na razini hrvatske, regionalne i svjetske historiografije. Konačno, u drugom dijelu rada izdvojen je niz originalnih istraživačkih pitanja te potencijalnih polazišta koja bi, iz perspektive historije isprepletanja, mogla decentralizirati postojeći narativ o procesu stvaranja prve južnoslavenske državne zajednice proučavajući njegove transnacionalne intelektualne, znanstvene i estetske aspekte.

1918. – godina koja se ne preispituje?

Unazad nekoliko godina reaktualiziralo se pitanje osnivanja prve južnoslavenske državne zajednice te su se među europskim i svjetskim povjesničarima donosile razne vrijednosne ocjene i interpretativne analize tog procesa.² U tim su se radovima kao protagonisti često pojavljivali brojni državni dužnosnici, stranačke ličnosti, generali, admirali i diplomati. Njihove su motivacije uglavnom objašnjavane partikularnim nacionalnim pobudama te su većinom bili homogeno grupirani odražavajući interese suvremenih nacionalnih država na postjugoslavenskom prostoru, bez osvrta na ključne razlike u njihovom shvaćanju „nacionalnog pitanja“. Drugim riječima, proces ujedinjenja prikazivan je kao kulminacija unutar-južnoslavenskih političkih stremljenja, ali i kao rezultat omjera vojnih snaga u samom ratu. Tako-

¹ Želim se zahvaliti profesorici Zrinki Blažević na prilici da pridonesem ovom tematskom broju „Radova Zavoda za hrvatsku povijest“ iz perspektive vlastitog istraživanja, kao i mojim kolegicama i kolegama sa Srednjoeuropskog sveučilišta (CEU) u Budimpešti: Isidori Grubački, Uni Blagojević i Benceu Bariju, kao i dvojici anonimnih recenzentata na njihovim vrijednim i iznimno korisnim komentarima.

² JANKOVIĆ 2019: 102-120.

đer, kao važan faktor za legitimaciju nastanka nove države korišten je koncept tzv. „velikih sila“ koje su, posredstvom svojih diplomata, vojnih dužnosnika i visokih političkih krugova, podržale ideju nastanka nove države³ te ju pravno priznale na Versajskoj mirovnoj konferenciji.⁴ Ipak, rijetki su se autori osvrnuli i na idejnu, znanstvenu i estetsku pozadinu navedenog procesa, pogotovo kad je riječ o (javnim) intelektualcima izvan prostora na kojemu je, konačno, Jugoslavija⁵ i stvorena, odnosno, u onim državama pobjednicama koje su bile najodgovornije za krojenje mirovnih sporazuma. Iako postoje svojevrsne iznimke iz vremena kasnog socijalizma, kada su historiografije u pojedinim republikama SFRJ bile sve više nacionalno obilježene, one su često vrlo ograničene u svom obujmu te u pravilu ne podrazumijevaju multilateralnost tog procesa iz perspektive intelektualne povijesti.⁶

Stoga je cilj rada smjestiti proces stvaranja Jugoslavije u širi europski kontekst te posebnu pažnju obratiti na ideološke, znanstvene i estetske trendove zaslužne za takvu intelektualnu klimu u kojoj je razaranje Austro-Ugarske Monarhije radi stvaranja država poput Jugoslavije, Čehoslovačke ili Poljske postalo realnom opcijom u političkim krugovima pobjedničkih država. U ovom je kontekstu naročito važno primijetiti kako se nije radilo o izoliranim slučajevima pojedinaca zainteresiranih za političku situaciju na tome prostoru, već kako su europski intelektualci od prijelaza stoljeća bili umreženi i polemizirali jedni s drugima, razmjenjujući ideje te obostrano utječući jedni na druge na razne načine. Dok su, primjerice, malobrojni, ali utjecajni zapadnoeuropski intelektualci i stručnjaci od onih srednjo- i jugoistočnoeuropskih dobivali saznanja o nijansama i pojedinostima Austro-Ugarske kao i balkanske političke scene, „lokalni“⁷ su intelektualci od zapadnoeuropskih učili o konceptima političke modernosti razvijenima u njihovom domicilnom kontekstu te su ih ideološki aproprirali u vlastite kontekste. Povijest isprepletanja bi stoga u ovom kontekstu mogla ukazati na međusobnu konstitutivnost i usku povezanost intelektualaca te njihovih idejnih dosegâ (znanstvenih disciplina, književnih i vizualnih djela te političkih ideologija), a *histoire croisée*

³ Važnu iznimku ovdje čini Londonski ugovor i drugi (neostvoreni) sporazumi koje su predlagale sile Antante, kao i pitanje poštivanja tih sporazuma tijekom Pariške mirovne konferencije.

⁴ Također valja napomenuti kako je takva historiografija o „velikim silama“ uglavnom pružala bilateralne, a ne multilateralne analize, promatrajući nastanak Jugoslavije uglavnom u kontekstu sa samo jednom „velikom silom“ te konceptualizirajući njihov odnos kroz prizmu jednostranog utjecaja „velike sile“ na stvaranje Jugoslavije.

⁵ Radi jednostavnosti, u ovom će radu pojam „Jugoslavija“ obuhvaćati sve državne tvorevine koje su postojale od 29. listopada 1918. do 10. travnja 1941. (Državu SHS te Kraljevinu SHS, odnosno Kraljevinu Jugoslaviju).

⁶ GROSS 1985: 373-379, PETRANOVIĆ 1988, ŠEPIĆ 1989. i dr.

⁷ Izraz „lokalni“ u ovom kontekstu označava one intelektualce koji su pripadali prostoru buduće jugoslavenske države. Slijedom toga „lokalna historiografija“ će u ovom radu označavati historiografiju proizvedenu na postjugoslavenskom prostoru.

na procese intelektualne cirkulacije i prožimanja koji bi, u konačnici, mogli predstavljati srž istraživačkog interesa te biti glavna referentna točka prema kojoj se zatim mogu definirati rezultati tog procesa, kao što su raspad Austro-Ugarske, odnosno nastanak, osnivanje Jugoslavije. Drugim riječima, perspektiva historije isprepletanja, kao i *histoire croisée*,⁸ pružaju nov pogled na proces stvaranja Jugoslavije te ga tumače kao zajednički, europski projekt koji je ponajprije omogućila transnacionalna intelektualna suradnja u periodu od prijelaza stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata.⁹ U metodološkom smislu, povijest isprepletanja bi u tom kontekstu ukazivala na međusobnu neodvojivost jedinica usporedbe, a *histoire croisée* na postavljanje njihovog ukrštanja kao polazišnu točku za istraživanje. Također, pristup *histoire croisée* upućuje na dinamični međuodnos istraživačke perspektive i istraživačkog objekta, naglašavajući njihove međusobne utjecaje, kao i njihov utjecaj na analitičke kategorije koje povjesničar koristi.

Kako bismo mogli izvoditi zaključke o potencijalima, ograničenjima i korisnosti historije isprepletanja u ovom konkretnom slučaju, prvo ću izložiti kratki historijat historiografskih pristupa i debata o problemu ujedinjenja te potom izdvojiti ona mjesta koja bi se mogla dopuniti zahvaljujući novoj istraživačkoj perspektivi.

La Trahison des Clercs: historiografija kasnog socijalizma i ranih 1990-ih

Tijekom razdoblja socijalizma pitanje jugoslavenskog ujedinjenja postalo je aktualno u kasnijoj fazi, točnije krajem 1970-ih, početkom 1980-ih godina kada su brojni povjesničari iznjedrili nekoliko ključnih sinteza o cjelokupnoj jugoslavenskoj povijesti i Prvome svjetskom ratu.¹⁰ U tom se kontekstu može pratiti postupno napuštanje interpretacijskih modela prethodno ustanovljene marksističko-pozitivističke historiografije te postavljanje novih pitanja i analogija, podjednako usmjerenih na revitalizaciju „nacionalnog pitanja“ te na impliciranje suvremenog stanja društvene i, konačno, političke krize u kasnosocijalističkoj Jugoslaviji.¹¹ Dotadašnja je mar-

⁸ WERNER I ZIMMERMANN 2006: 30–50, WERNER I ZIMMERMANN, 2002: 607–636.

⁹ Dobar primjer iskoraka u tom smjeru čine relativno nedavno objavljena četiri sveska: Roumen Daskalov, Diana Mishkova, Tchavdar Marinov, Alexander Vezenkov (ur.) 2013-2017.

¹⁰ BILANDŽIĆ 1978, KRIZMAN 1977, STANKOVIĆ 1984, ŠEPIĆ 1989, HORVAT 1989, BANAC 1995.

¹¹ Jedan od rijetkih koji je u ovom kontekstu rano detektirao trend kritike krize jugoslavenskog socijalizma sa nacionalističkog stajališta, i na njega reagirao pružajući otpor, bio je Ivo Banac, tvrdeći: „Pogledi koji predviđaju neizbježni sukob istoka i zapada te koji osuđuju Hrvate na beznačajnost na temelju njihovog katoličanstva, bili su podrijetlo srpskog nacionalizma. Srpski nacionalizam nije isto što i jugoslavenstvo, kako god ga definirali. Stankovićeva nemogućnost da razumije Pašićevu nacionalnu koncepciju u okviru južnoslavenskih nacionalnih ideologija osnažuje njegov argument u korist Pašićeve najnovije povijesne inkarnacije—buržoaskog revolucionara po ukusu nacionalnih komunista.“ (vlastiti prijevod), vidi njegovu iznimno kritičnu recenziju: BANAC 1986: 582-583.

ksistička historiografija prije svega inzistirala na (donekle rigidno) periodiziranom promatranju „društvenih odnosa“.¹² Prvi svjetski rat smatrala je imperijalističkim, a protagoniste ujedinjenja često je predstavljala kao srpsku i hrvatsku „buržoaziju“ koja štiti svoje klasne interese.¹³ S druge strane, kasnosocijalistička historiografija s izraženim nacionalnim obilježjima takve je narative zamijenila onima koji u prvi plan stavljaju nacije kao povijesne aktere te pojedince promatra kao eksponente nacionalnih interesa. Ni u tom se slučaju većina autora nije detaljnije bavila semantičkom analizom ključnih koncepata političke modernosti¹⁴ u djelima političkih mislilaca kojima su se bavili, kao ni transnacionalnim intelektualnim trendovima koji su aktualizirali pitanje južnoslavenskog ujedinjenja u mnogim europskim zemljama. Još važnije od toga je što je odnos među relevantnim povijesnim akterima (političarima, intelektualcima) te samim zamišljenim „nacijama“ buduće države uglavnom prikazivan kao *zero-sum game*, odnosno, u okviru „ili mi ili oni“ sheme, što je napose dobro poslužilo kao legitimacija pojedinih političkih zahtjeva srpske i hrvatske političke elite ranih 1990-ih godina. Konkretno, jugoslavenstvo kao ideologija i Jugoslavija kao država, plastično su se prikazivale kao platforma za ostvarenje nacionalno-integracijskih procesa jedne etničke skupine, na štetu one druge čiji bi zasebni identitet bio apsorbiran u (integralno) jugoslavenski, koji je nametala država. Nasuprot tome, Koselleckovi heuristički koncepti poput „horizonta očekivanja“ (*Erwartungshorizont*) ili „baštinjenih iskustava“ (*Erfahrungsraum*) naroda koji su ulazili u novu državu, tek su nedavno problematizirani i predloženi kao istraživačka polazišta u lokalnoj historiografiji.¹⁵

¹² U tom se kontekstu ističu pitanje modernizacije, prijelaz iz staleškog u moderno građanstvo, društvena povijest u širem smislu, odnosno povijest mentaliteta, svakodnevice, rodna povijest i mikrohistorija; a ti su trendovi također bili na poseban način posredovani recepcijom francuske škole Annales u socijalističkoj Jugoslaviji, tvoreći time do sredine 1980ih godina jedinstvenu „tenziju“ ili „dijalektiku“ marksističkih utjecaja „odozgo“ i annalovskih „odozdo“. Za detaljniji pregled historiografskih trendova u tom kontekstu, vidi: JANKOVIĆ 2016, NAJBAR-AGIČIĆ 2013.

¹³ Među takvim projektima ističu se nedovršena *Historija naroda Jugoslavije* (I-II.; 1953. i 1960), kao i prijeporni *Pregled povijesti SKJ* (Beograd, 1963), odnosno *Povijest Saveza komunista Jugoslavije* (Beograd, 1985)

¹⁴ Kao što su npr. *nacija, država, manjine, međunarodni poredak, federalizam, republika, socijalizam, feminizam* itd. Za pregled konceptualne povijesti *manjine i nacionalnosti* u kontekstu kasne Austro-Ugarske, vidi: ADORJANI I BARI 2019: 7-37. Ipak, u jugoslavenskom se intelektualnom prostoru tim pitanjima donekle bavilo i izvan uskih historiografskih krugova, konkretno među intelektualcima okupljenima oko časopisa „Praxis“, vidi: SUPEK 1965: 375-388, ŠEGEDIN 1965: 389-402.; za argumentirani pregled (protu-)nacionalističkih stajališta *praxisovaca* i njihovih oponenta, vidi: JAKŠIĆ 2011: 77-104.

¹⁵ ROKSANDIĆ 2017.

Wind of Change?

Istovremeno, važno je razumjeti razvoj historiografije na europskom nivou te njegov utjecaj na debate o procesu ujedinjenja na postjugoslavenskom prostoru. Istaknuti trendovi kasnih 1980-ih, poput „suočavanja s prošlošću“ (*Vergangenheitsbewältigung*), *Sonderweg* debate (*Historikerstreit*) te razvoj studija nacionalizma (*Nationalism studies*), mogu se istovremeno pratiti i u kontekstu ponovnog ujedinjenja Njemačke na kraju Hladnog rata te donekle u kontekstima drugih europskih zemalja koje su pripadale Istočnom bloku. Međutim, u jugoslavenskoj historiografiji teren za mirnu demokratsku tranziciju pomoću njih se uglavnom nije pripremao. Osim toga, uz idejne poluge poput kapitalizma i demokršćanstva, začeci europskih integracija bili su blisko povezani s njemačko-francuskom pomirbenom politikom, na čijem su se tragu razvili mnogi epistemološki pravci komparativnog usmjerenja, kao i sama historija isprepletanja (*entangled history*), *histoire croisée* te drugi. Dodatni poticaj komparativnom promišljanju dali su naponi za dekonstrukciju dominantnih nacionalističkih narativa te refleksije o pripadnosti pojedinim povijesnim regijama Europe (kao što su Srednja Europa i Balkan), inkorporirajući dosege tzv. prostornog obrata (*spatial turn*) i postkolonijalne kritike. Takve „simboličke geografije“, diskurs ljudskih prava te (danas već kontroverzni) diskurs izjednačavanja totalitarnih režima,¹⁶ tvorili su neke od temeljnih idejnih podloga tzv. demokratske tranzicije u zemljama Istočnog bloka, kao i u bivšoj Jugoslaviji.¹⁷ Nakon ratova 1990-ih godina, francusko-njemački primjer na postjugoslavenskom se prostoru također intenzivno analizirao i propagirao kao svojevrsan obrazac za srpsko-hrvatsko pomirenje, koji su koristile posebice njemačka, ali i europska „meka diplomacija“,¹⁸ paralelno uz jačanje tranzitološkog jezika društvenih znanosti kao legitimacije orijentiranja navedenoga prostora prema euroatlantskim integracijama.

¹⁶ GHODSEE 2014: 115-142. Također, važno je primijetiti kako se u mnogim slučajevima pri korištenju argumenta o jednakim totalitarizmima iz historiografskih narativa zemalja bivšeg Istočnog bloka izostavlja uloga i suučesništvo „lokalnih“ političkih i intelektualnih aktera u podržavanju navedenih režima, time postavljajući 1989/1990. godinu kao svojevrsnu „nultu godinu“ nacionalnog razvoja i zajedništva te uklanjajući „nacionalnu“ odgovornost za zločine počinjene u tim kontekstima. Za usporedbu sa suvremenom mađarskom politikom povijesti, vidi: LACZÓ 2020: 29-51.

¹⁷ Iako neki od ovih modela nisu primjenjivi na jugoslavenski slučaj, nego su prvenstveno predviđeni kao heurističke kategorije za zemlje bivšeg istočnog bloka, u posljednjih nekoliko godina, u historiografiji i javnom prostoru, postoji tendencija da ih se primjenjuje i na prostor bivše Jugoslavije, unatoč njezinom posebnoj diplomatskom položaju nakon sukoba Tito-Staljin te većinom autohtone naravi kvislinških režima i potom NOB-a, kao i drugih posebnosti koje ju izdvajaju iz te skupine.

¹⁸ Najbolji primjer toga predstavlja: FLECK, GRAOVAC (ur.) 2000-2005.

Unatoč tome, brojni su kontinuiteti u kasnosocijalističkom razdoblju obilježili noviju historiografiju o procesu jugoslavenskog ujedinjenja. S jedne strane, tu je evaluacijski pristup „povijesnoj odluci“ pridruživanja u zajedničku državu, a s druge strane shvaćanje 1918. kao „prijelomne“ i „sudbonosne“ godine.¹⁹ U tom kontekstu valja spomenuti da je svjetska obljetničarska historiografija (proizašla iz stogodišnjice Prvoga svjetskog rata, 2014-2018) iznjedrila nekoliko novih trendova koji imaju direktne implikacije na shvaćanje jugoslavenskog ujedinjenja, što je prepoznato i u hrvatskoj historiografiji.²⁰ Prvi takav argument tiče se promatranja kraja Prvoga svjetskog rata u „dugom trajanju“ te razumijevanja brojnih građanskih ratova i drugih oružanih sukoba nakon 1918. (pa do okvirno 1923) kao nastavka ratnih zbivanja u Europi i svijetu.²¹

Drugi se, pak, argument nalazi u promjeni razumijevanja prirode Austro-Ugarske Monarhije te odmaku od, donedavno dominantnog, teleološkog pristupa koji se zasnivao na podrazumijevanju njezinog neizbježnog raspada, ali i na koncentriranju na društvene, kulturne, političke i mentalitetne kontinuitete između razdoblja Monarhije i međuraća. Iako bi ova dva argumenta mogla imati vrlo značajne implikacije za uspostavljanje novog narativa o procesu nastanka Jugoslavije, veliki se dio „lokalne“ obljetničarske historiografije oslanjao na prethodno ustanovljene obrasce iz 1990-ih godina²² te je, uz pokoju iznimku s osloncem na transnacionalnu intelektualnu povijest,²³ nastavio inzistirati na vodećoj ulozi visokih političkih i vojnih aktera s južnoslavenskog prostora, zapostavljajući time ključnu agitaciju za raspad Austro-Ugarske i stvaranje Jugoslavije koju su provodili britanski, francuski i drugi europski intelektualci u svojim državama.²⁴

Stoga se u obljetničarskoj historiografiji počela nazirati jedna dihotomija između onih koji 1918. shvaćaju kao prekid i onih koji ju shvaćaju kao svojevrsni nastavak predratnih struktura; zatim onih koji nastanak Jugoslavije 1918. smatraju jedinstvenim slučajem i onih koji ga promatraju u širem europskom kontekstu tvrdeći da je to bio u velikoj mjeri tipičan slučaj; te konačno onih koji kao protagoniste ujedinjenja postavljaju lokalne političke aktere, a „velike sile“ koriste kao homogenu i pasivnu pozadinu tih događanja te onih koji ukazuju na relevantnost (ne nužno državnih) aktera van južnoslavenskog etničkog prostora u datom povijesnom trenutku.

Jedno od najvažnijih pitanja koje postupno postaje sve aktualnije u svjetlu „novih habsburških studija“ (*New Habsburg Studies*) ono je o kontinuitetima

¹⁹ JANKOVIĆ 2019.

²⁰ BRANDOLICA 2018: 225-239, ŠIMETIN ŠEGVIĆ 2018: 59-80.

²¹ Gerwarth 2016., Traverso GERWARTH 2016.

²² STANČIĆ 2014: 93-103, BOBAN 2019: 8-98.

²³ TRGOVČEVIĆ 2003, TRGOVČEVIĆ 1986, PRPA 2018, KLJAIĆ 2018, RASTOVIĆ 2005.

²⁴ Balikić 2021.

između „nacionalnog pitanja“ u Austriji, Ugarskoj i u međuratnoj Jugoslaviji, s obzirom na karakter te imperijalne tranzicije te povezanosti tih slučajeva. Svojevremeno, tim su se odnosima bavili Vasilije Krestić²⁵ i Milorad Ekmečić,²⁶ čije se karijerne, historiografske i misaone putanje s pravom mogu promatrati kao svojevrsni temelji arhetipa kasnojugoslavenskog nacionalističkog javnog intelektualca. Među novijim utjecajnim stručnjacima za to pitanje ističe se i Pieter Judson, koji je u najnovijoj knjizi, *The Habsburg Empire: A New History* (2016),²⁷ također promicao tezu o pravnoj i intelektualnoj jedinstvenosti Ugarske (u odnosu na Austriju) te o utjecaju pojedinih političko-ideoloških debata o unutrašnjem uređenju na njezine države sljednice. Navedenim se pitanjima bavila i Mirjana Gross tijekom utjecajnih istraživanja o nacionalističkoj omladini te ideologijama izvornog pravaštva i integralnog jugoslavenstva u kasnougarskom kontekstu.²⁸ Unatoč mnogim vrijednim pomacima, ono što donekle nedostaje je osvrt na prirodu raspada Ugarskoga Kraljevstva te na naslijeđe svojevrsnog građanskog rata, koji je uslijedio po raspadu Mađarske Sovjetske Republike i po uspostavi Horthyjevog režima. Nedostaje i pogled na nastanak Čehoslovačke koji bi se u tom kontekstu mogao najproduktivnije uspoređivati s nastankom Jugoslavije.

Pour la Victoire Intégrale: europski odjeci integralnog jugoslavenstva

Nakon kratke analize historiografije o nastanku Jugoslavije 1918. godine, slijedi pregled niza primjera povijesnih aktera i procesa, koji bi mogli poslužiti za daljnja istraživanja te teme kroz perspektivu povijesti isprepletanja, sa posebnim osvrtom na intelektualna kretanja u tom periodu. U „lokalnoj“ se historiografiji u nekoliko radova ističe figura Roberta Williama Setona-Watsona, koji su u niz navrata donosili obavijesti o njegovom životu donosili obavijesti o njegovom životu, bliskom kontaktu s dalmatinskim pravašima, svojevremenom zauzimanju za stvaranje Jugoslavije, medijaciji između talijanskih i jugoslavenskih delegacija te o izdavanju časopisa „New Europe“, uz pomoć kojeg je informirao europsku javnost o „potlačenim narodima Austro-Ugarske“ i o njihovoj borbi za stvaranje nacionalnih država.²⁹ Osim toga, Mirjana Gross osobno je poznavala njegovog sina, povjesničara istočne Europe i Ruskog Carstva/SSSR-a, Hughu Setona-Watsona, Ljubo Boban je pak 1976. godine u suradnji s Hughom uredio i izdao relevantnu korespondenciju njegovog oca i jugoslavenskih političkih

²⁵ KRESTIĆ 1980, KRESTIĆ 1983, KRESTIĆ 1983A.

²⁶ EKMEČIĆ 1989.

²⁷ JUDSON 2016.

²⁸ GROSS 1969, GROSS 2000, GROSS 1975.

²⁹ MATKOVIĆ 2006: 17-42, ZLATKO 2008: 11-21, GRIJAK I ČOŠIĆ 2012.

aktera.³⁰ Debata o Setonu-Watsonu i njegovoj ulozi u stvaranju Jugoslavije uglavnom se svodila na pitanje do koje je mjere bio eksponent britanske imperijalne politike prema Balkanu i Bliskom istoku,³¹ a koliko je svoju agitaciju i propagandu temeljio na iskrenim idejnim i političkim uvjerenjima u vezi s Austro-Ugarskom i, konačno, njezinim zemljama sljednicama.³² Unatoč tome, osim Seton-Watsona (i rjeđe, Wickhama Steeda te Arhura Evansa),³³ „lokalna“ se historiografija nije detaljnije bavila drugim pojedincima iz zapadnoeuropskog konteksta, niti njihovom političkom mišlju i stavovima o političkim pitanjima raspada Austro-Ugarske, odnosno, stvaranja Jugoslavije. Time je kreirala izoliranu sliku toga procesa te istovremeno izdvajala agitacijske napore i idejne dosege jugoslavenskih intelektualaca s prostora buduće države, iz njihovog europskog intelektualnog konteksta.

Također, ponajviše 1990-ih godina postojala je, već navedena, ideološki i konceptualno neosjetljiva, tendencija da se stvaraju svojevrzne lažne dihotomije (koje bi, primjerice, Nikolu Pašića i kralja Aleksandra Karađorđevića suprotstavljale Jugoslavenskom odboru ili članovima Narodnog vijeća Narodnoga Vijeća SHS). Na određeni način totalizirala bi nacionalne interese suvremenih nacionalnih država te ih anakronistički projicirala u njihove rasprave i koncepcije ujedinjenja u zajedničku državu, ne vodeći pritom računa o idejnim i estetskim razlikama i nijansama njihove političke misli i kulture u danome povijesnom trenutku.

Ako bismo, dakle, slučaj nastanka Jugoslavije pokušali promatrati u svjetlu isprepletanja europskih intelektualnih trendova na početku 20. stoljeća, pozornost bismo prvenstveno trebali obratiti na međunarodne intelektualne kontakte ključnih pojedinaca te na najvažnije debate koje su oni vodili od prijelaza stoljeća nadalje, imajući u vidu i 19. stoljeće. Polazeći od ugarskih četrdesetosmaških i nagodbenaških debata te onih o reformi izbornog zakona (a samim time i jedinica lokalne samouprave u Ugarskoj), valja uočiti kako su se u tom kontekstu ključna pitanja ticala položaja mađarskog i ostalih naroda³⁴ u Ugarskoj, u svjetlu demokratizacije

³⁰ GROSS 1985: 373-379, BOBAN (ur.) 1976.

³¹ Iako to nije eksplicitno navodio u svojim javnim nastupima, Seton-Watson je u privatnoj korespondenciji u nekoliko navrata naglašavao povezanost pitanja raspada Austro-Ugarske Monarhije i Osmanskoga Carstva, pogotovo u svjetlu britanskih ekonomskih i imperijalnih interesa na budućem postosmanskom prostoru i u Indiji; za konkretne primjere vidi: BOBAN (ur.) 1976: 251, 213, 214, 239.

³² U novijoj srpskoj historiografiji, tim se pitanjima i interpretacijama najviše bavio Aleksandar Rastović, primarno zastupajući tezu da je Seton-Watson bio eksponent britanske imperijalne politike, vidi: RASTOVIĆ 2018: 375-395, RASTOVIĆ 2005, RASTOVIĆ 2015, RASTOVIĆ 2011.

³³ Steed, Henry Wickham. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 4. 8. 2020.

³⁴ Iako se za pojedine nemađarske skupine u Ugarskom Kraljevstvu u radu koristi pojam „narod“ radi jednostavnosti, u mađarskom se jeziku 19. stoljeća za njih koristio izraz „narodnost“ (*nemzetiség*), jer se uglavnom jedinim (politički) legitimnim „narodom“ smatrao mađarski.

koja se 1906. počela ostvarivati u austrijskom dijelu Monarhije.³⁵ Različiti pristupi mađarskih političkih mislilaca tom pitanju, kao i implicitna debata o asimilaciji ili političkoj integraciji pojedinih ugarskih naroda, imala je velikog utjecaja na intelektualce integralno jugoslavističke te socijalističke orijentacije u južnoj Ugarskoj, ali i šire.³⁶ Osim potpisnika Riječke rezolucije 1905. koji su, potaknuti krizom dualizma, svoju priliku vidjeli u direktnoj suradnji sa tada oporbenom Strankom nezavisnosti i četrdesetosmaštva Ferenc Kossutha (*Függetlenségi és 48-as Párt*), mnogi su južnougarski intelektualci poput Miroslava Krleže, slovenskog književnog kritičara Franca Ilešiča te poznatih vojvođanskih intelektualaca poput autonomaša Žarka Jakšića i povjesničara Tihomira Ostojića, bili u bliskom kontaktu s mađarskim zagovornicima demokratizacije Ugarske.³⁷ Važno je naglasiti da su takve debate također često vođene i u socijalističkim i avangardističkim krugovima, za što su možda najbolji primjeri Ervin Szabó, Ervin Sinkó i Petar Dobrović, kao svojevrsni kulturno-politički medijatori.

Britanski, francuski i talijanski intelektualci još su od kraja 19. stoljeća proučavali ugarsku kulturnu i političku problematiku, istovremeno razmišljajući o reformama i problemima vlastitih imperijalnih tvorevina. Tako je politička misao o demokratizaciji, (općem) pravu glasa, kao i reformi imperijalne uprave (u britanskom i francuskom kontekstu), bila značajno uvjetovana dojmovima i znanjima stečenima na primjeru Austro-Ugarske Monarhije.³⁸ Jedan od najvažnijih koncepata, koji je u velikoj mjeri krojio versajske mirovne sporazume – koncept nacionalnog samoodređenja – u politički je jezik zapadnoeuropskih i američkih liberalnih intelektualaca ušao upravo posredstvom austromarksističke misli te radikalnoga građanskog pokreta u Ugarskoj.³⁹

Iako je ranije u 19. stoljeću pojam „politički narod“ (*politikai nemzet*) označavao sveukupno stanovništvo Ugarskoga Kraljevstva, pri kraju stoljeća postupno dolazi do konceptualne podjele na „politički narod“ (Mađare) i „narodnosti“ (ostale skupine). Kasnije se, nakon Trianonskog mirovnog sporazuma 1920. godine, u mađarskoj historiografiji i javnom prostoru općenito, pojavljuje versajski pojam „manjine“ (*kisebbség*) iz međunarodnog prava toga vremena. Kasnije dovodi do ustaljene iskrivljene slike u kojoj se mađarski narod izjednačava s čitavom Ugarskom i predstavlja kao njezin glavni suveren, sve do danas. O najnovijim zloupotrebama ove zabune, vidi: EGRY 2015: 505-524, EGRY 2010: 25–28.

³⁵ Neka od najutjecajnijih „rješenja“ pitanja demokratizacije, a samim time i administrativnog preustroja jedinica ugarske lokalne samouprave, nudili su mađarski politički mislioci i političari József Eötvös i Oszkár Jászi. Iako nisu pripadali istoj generaciji, niti su se nalazili na istoj strani ideološkog spektra (Eötvös je bio klasični liberal te jedan od protagonista revolucije 1848/1849, a Jászi modernistički socijalist na prijelazu stoljeća), s pravom se može zaključiti da su njihovi prijedlozi bili teoretski najsofisticiraniji i najrazrađeniji po pitanju položaja nemađarskih naroda Ugarske. Za detaljniji pregled njihove političke misli, vidi: BÖDY 1985, LITVÁN 2006.

³⁶ FALSKI 2013.

³⁷ LITVÁN 2006.

³⁸ GOLDSTEIN 1998: 177–189.

³⁹ U tom su kontekstu najvažniji teoretičari koncepta nacionalnog samoodređenja austromarksisti Otto Bauer i Karl Renner te, već spomenuti, Oszkár Jászi, sociolog, publicist i osnivač građanske

Pozornost prvenstveno treba pokloniti epistemološkoj pozadini intelektualnog interesa za slavenske narode Austro-Ugarske te detektirati najvažnije znanstvene discipline koje su pridonijele aktualizaciji „jugoslavenskog pitanja“ u zapadnoeuropskom kontekstu. Na temelju toga bi se zatim mogla ispitati narav političko-ideološkog angažmana pojedinih stručnjaka i, s druge strane, znanstveni angažman određenih političara i ideologa. Istraživačka pitanja u tom kontekstu mogla bi se odnositi na epistemološki sadržaj koji su ključne discipline poput njemačke, britanske i francuske slavistike, lingvistike, (rasne, odnosno fizičke) antropologije, etnologije, povijesti i geografije⁴⁰ unijele u prethodno postojeći „lokalni“ ideološki repertoar integralnog jugoslavenstva s prijelaza stoljeća. Potonji se, pak, do tada uglavnom temeljio na izvornome pravaštvu i, kasnije, specifičnim zahtjevima dalmatinskih pravaša te neoslavizmu. U tom kontekstu, moguće bi bilo ispitati i u kojoj su mjeri političko-ideološke predispozicije „lokalnih“ stručnjaka (ne)kritički prenesene u zapadnoeuropske znanstvene i intelektualne krugove toga doba, za što su odlični primjeri Niko Županič⁴¹ i Jovan Cvijić.⁴² Također, među važnijim francuskim povjesničarima, slavistima i kasnije političkim aktivistima, ističu se Louis Léger, Ernest Denis, André Chéradame, Pierre de Lanux, Louis Eisenmann, Charles Loiseau i Bertrand Auerbach, koji mahom citiraju Strossmayera, Račkoga, ali i rezultate novijih istraživanja tzv. „rasnih znanosti“ (npr. Ludwiga Gumplowitza ili Augustina Weisbacha) kako bi „znanstveno“ legitimirali stvaranje nove države.⁴³

Osim toga, politički zahtjevi i argumenti koji su pristizali iz unutarugarskih debata, na poseban su način rezonirali s postojećim tenzijama u drugim europskim kontekstima te su se često povlačile paralele između, primjerice, „hrvatskog“ i „škotskog“ pitanja, uloge Srbije i Belgije u Prvome svjetskom ratu, Dreyfusove afere i Friedjungovog procesa, Action Française i „politike novog kursa“ itd, čime su integralno jugoslavističke rasprave postepeno prožimale javni prostor te osvajale javno mnijenje Velike Britanije i Francuske.

Jedan od još važnijih aspekata te problematike predstavlja značajna promjena same političke kulture u mnogim europskim zemljama neposredno prije i tijekom

radikalne stranke u Ugarskoj (*Polgári Radikális Párt*). Za odličan pregled njihove političke misli i razumijevanja konceptata političke modernosti na prijelazu stoljeća, vidi: BÓKA 2018. Njihove su ideje cirkulirale, djelomično i posredstvom T. G. Masaryka, isprva među britanskim i francuskim intelektualcima, a kasnije i među američkim stručnjacima koji su sačinjavali delegaciju SAD-a na mirovnim pregovorima u Versaillesu, poput Charlesa Seymoura. S druge strane, austromarksistička misao još je od prijelaza stoljeća inspirirala boljševike, među kojima je koncept samoodređenja naročito zaživio tijekom Prvog svjetskog rata, vidi: MARK 2008.

⁴⁰ DUANČIĆ 2020.

⁴¹ PROMITZER 2001: 7-30.

⁴² DUANČIĆ 2020.

⁴³ BALIKIĆ 2021., KOVAČ 2005.

samoga rata, kada se rađaju koncepti „propagande“, „javnog mnijenja“⁴⁴ te „javnog intelektualca“,⁴⁵ kakve danas poznajemo. Upravo je pitanje stvaranja Jugoslavije bilo u središtu nekih od prvih javnih informacijskih kampanja toga tipa u europskoj povijesti te su se tehnike „osvajanja srca i umova“⁴⁶ šireg stanovništva, s ciljem utjecanja na promjenu službene politike oblikovale na agitaciji za „oslobođenje potlačenih naroda Austro-Ugarske“.⁴⁷

Konačno, mnogi se od navedenih intelektualnih aspekata procesa ujedinjenja ne bi mogli razumjeti bez njihovog estetskog konteksta, koji je u značajnoj mjeri pridonio upoznavanju europske javnosti s političkim ciljevima integralnih jugoslavena, kao i s aktualnim problemima unutar Austro-Ugarske, prije i tijekom samoga rata. Konkretno, ta se tvrdnja podjednako odnosi na književnike, kao i na vizualne umjetnike čiji je rad poglavito došao do izražaja tijekom rata i formativnog razdoblja propagandnog plakata te nekih od ključnih izložbi za „popularizaciju“ jugoslavenskih težnji među širom europskom javnošću. Neki od najtipičnijih slučajeva u tom kontekstu su, primjerice, Tin Ujević i Ivan Meštrović, koji su svojim umjetničkim i intelektualnim doprinosom, ali i osobnim kontaktima u zapadnoeuropskim zemljama, intenzivno radili na promicanju ideje jugoslavenskog ujedinjenja izvan Monarhije, dajući toj kampanji jedinstveni umjetnički izražaj i svojevrsan vizualni identitet.⁴⁸ S druge strane, ne treba zanemariti ni neke „manje očigledne“, a istovremeno ideološki raznorodne aktere koji su u velikoj mjeri pridonijeli stvaranju slike „jugoslavenskog problema“ u SAD-u i zapadnoj Europi, kao što su nacionalistički teolog i episkop Srpske pravoslavne crkve Nikolaj Velimirović ili istarski književnik i političar Milan Marjanović. Istovremeno, za stvaranje javne slike o tim temama odgovorni su bili i zapadnoeuropski umjetnici i književnici koji su, pogotovo nakon Majskog prevrata, 1903. i balkanskih ratova 1912-1913. razvili posebne žanrove poput balkanskog romana i putopisa. Među njima se mogu istaknuti djela Rebecce West⁴⁹ i Edit Durham,⁵⁰ koja se također profilirala kao akademska slikarica i fotografkinja, s posebnim afinitetom za motive s Kosova i iz Albanije.

⁴⁴ BERNAYS 1923, LIPPMANN 1922.

⁴⁵ COLLINI 1993.

⁴⁶ *Winning the hearts and minds*, poznata engleska fraza koja označava pridobivanje javnog mnijenja.

⁴⁷ CORNWALL 2000.

⁴⁸ Možda najbolji primjer u tom kontekstu predstavlja Meštrovićeva izložba u Victoria & Albert Museum u Londonu 1915. godine.

⁴⁹ KRIVOKAPIĆ-KNEŽEVIĆ 2015; Ipak, najveći klasik putopisne balkanističke književnosti iz pera Rebecce West, nastao je tek krajem međuratnog perioda, ali se unatoč tome, snažno oslanja na teme i motive navedenog predratnog žanra, vidi: WEST 1941.

⁵⁰ DURHAM 1904, 1905, 1909, 1914, 1920.

Jedinstveni primjer suradnje navedenih pojedinaca, kao i mnogih drugih iz brojnih europskih zemalja, čini već spomenuti Seton-Watsonov časopis „New Europe“ (prema kojemu je kasnije nazvan poznati jugoslavenski časopis „Nova Evropa“, 1921-1940). U njemu su, od 1916. do 1920, članke objavljivali neki od glavnih europskih stručnjaka za pitanja Austro-Ugarske i balkanskih zemalja. Uz publikacije koje je izdavao Jugoslavenski odbor (djela u sklopu *Bibliothèque Yougoslave* te njihovog biltena „Bulletin Yougoslave“) u Parizu, taj je časopis stekao zavidan znanstveni autoritet u europskoj javnosti tijekom rata i na samoj Versajskoj mirovnoj konferenciji.⁵¹ Iako ga je britanska vlada isprva pokušala cenzurirati i obustaviti njegovo objavljivanje, tijekom 1918. počeo se koristiti kao relevantan materijal u britanskom Ministarstvu vanjskih poslova.

Mnogi su drugi intelektualci također samoinicijativno izdavali časopise, poput Denisovog „Le Monde Slave (pokrenut u agitacijske svrhe 1917. godine), te znatno više socijalistički orijentiranog „The New Republic“ u SAD-u. Istovremeno su takve pojedince većinom službeno angažirale državne institucije poput francuskog Ministarstva vanjskih poslova (*Quai d'Orsay*), u sklopu *Comité d'études*, gdje su izdavali projugoslavenska izvješća i preporuke Francuskoj vladi tijekom rata i priprema za mirovne pregovore. Slično se događalo i u Velikoj Britaniji, gdje su projugoslavenski intelektualci pred kraj rata zaposleni u PID-u (Political Intelligence Department) *Foreign Officea* te u SAD-u gdje su bili okupljeni u *The Inquiry* i ostvarivali utjecaj na politiku Wilsonove administracije. Zahvaljujući takvoj institucionalizaciji intelektualnih skupina te njihovoj integraciji u službene kanale kreiranja vanjske politike, ideologija integralnog jugoslovenstva prešla je iz prostora samoinicijativne agitacije za promjenu javnog mnijenja putem propagandnih publikacija i informativne kampanje u ratne ciljeve zemalja Antante, koje su se po prvi puta počele ozbiljno zauzimati za raspad Austro-Ugarske te strateški orijentirati prema stvaranju njezinih država sljednica, među ostalima i Jugoslavije, na temelju modernih principa međunarodnih odnosa, poglavito shvaćanja nacionalne države kao njezinog osnovnog dionika.

Umjesto zaključka

Promatrano iz te perspektive, rasprave među intelektualcimapripadnicima inteligencije prije i nakon što su mnogi od njih bili kooptirani u državne organe, postaju zanimljive za razumijevanje modaliteta južnoslavenskog ujedinjenja, kao i njegove idejne podloge općenito. Kada promotrimo popis suradnika časopisa

⁵¹ Na Versajskoj mirovnoj konferenciji su ga još, zbog njegove narančaste naslovnice, nazivali „The Orange Bible“ referirajući se na njegovu važnost za pružanje stručnih podataka i objektivnog pregleda političke situacije u mnogim spornim pitanjima na području gdje su se krojile nove granice. GOLDSTEIN 1998: 181.

poput „New Europe“, kao i njegovih urednika, možemo zaključiti kako je on kumulativni produkt europske inteligencije predratnog i ratnog razdoblja te jedan od jedinstvenih primjera znanstvene, ideološke i estetske razmjene i suradnje na europskoj razini. Uzmemo li u obzir da su, dakle, argumente za razbijanje Austro-Ugarske i stvaranje Jugoslavije krojili intelektualci, umjetnici i znanstvenici brojnih zemalja i znanstvenih interesa, postaje nedostatnim istraživački se koncentrirati isključivo na pravne akte i njihove formulacije (deklaracije, memorandume, ustave, službene diplomatske spise i saborske/skupštinske rasprave) koji predstavljaju instrumente službene i javne politike. Drugim riječima, umjesto da se kao glavni akteri procesa jugoslavenskog ujedinjenja apostrofiraju isključivo politički i vojni krugovi, a glavni sadržaj njihove političke misli pronalazi u službenim pravnim aktima, historiografski narativ može se učiniti osjetljivijim na proces razvoja političke misli o jugoslavenskom ujedinjenju, tako da se kao glavni akteri („pokretači razvoja“) povijesti uvedu intelektualci, a kao sadržaj njihovog djelovanja analiziraju ideološki, znanstveni i umjetnički proizvodi. Time se sam proces ujedinjenja ukazuje pluralističkim i kompleksnijim te, osim nacionalne, dobiva i socijalnu, umjetničku, znanstvenu te vremensku dimenziju.

Konačno, takvim pristupom relativizira se teleološka vizija procesa ujedinjenja te njegovo razumijevanje postaje više perspektivno, a ne ograničeno na 1. prosinca 1918. i zanemarivanje „naputka“ južnoslavenskih političara iz Monarhije. Osim toga, na taj bi se način proces ujedinjenja povezao s brojnim drugim akterima s različitim motivacijama, namjerama, ideološkim pozadinama i načinima djelovanja. S druge strane, ako se perspektive kakve pružaju povijest isprepletanja, odnosno *histoire croisée*, nastave u velikoj mjeri izbjegavati i zanemarivati, postoji mogućnost svojevrstne samo-provincijalizacije, neuviđanja europskih elemenata u hrvatskoj intelektualnoj povijesti i obrnuto, te anakronističkog i statičnog shvaćanja odnosa između hrvatskog i jugoslavenskog nacionalizma, što u konačnici može implicirati da je rasprava o 1918. završena, a istina o njoj poznata.

Suočen s valom revizionizma i kritika upućenih na račun Trianonskog mirovnog sporazuma, Seton-Watson je 1933. godine dao sljedeću izjavu, koja može poslužiti kao zaključak ne samo o naravi, već o važnosti koju su intelektualci (naspram političkih i vojnih figura) imali za stvaranje prve južnoslavenske državne zajednice: „...imamo teoriju da su konačni sporazumi bili djelo površnih i autokratskih državnika koji niti su znali činjenice, niti ih je zanimalo da ih utvrde. Istina je da su mnogi od onih čiji su se potpisi pojavili na konačnim dokumentima, samo donekle poznavali Srednju Europu, ali nikada u novijoj povijesti nije bilo sporazuma u kojega je uloženo toliko stručnog znanja i detaljnih pripremih istraživanja, od strane odabranih predstavnika brojnih nacija, pa čak i Sjedinjenih Američkih Država!“⁵²

⁵² Vlastiti prijevod prema SETON-WATSON 1933.

Bibliografija

- ADORJÁNI, Anna, László Bence BARI. 2019. National Minority: The Emergence of the Concept in the Habsburg and International Legal Thought. *Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies* 16/1: 7-37.
- BALIKIĆ, Lucija. 2021. *Najbolje namjere: kako su britanski i francuski intelektualci stvarali Jugoslaviju*. Zagreb: Srednja Europa. (rukopis)
- BANAC, Ivo. 1986. Nikola Pasic, Saveznici i stvaranje Jugoslavije. by Djordje Dj. Stankovic; Nikola Pasic i jugoslovensko pitanje. by Djordje Dj. Stankovic. *Slavic Review* 45/3: 582-583.
- BANAC, Ivo. 1995. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Durieux.
- BERNAYS, Edward L. 1923. *Crystallizing Public Opinion*. New York: Liveright.
- BILANDŽIĆ, Dušan. 1978. *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: glavni procesi*. Zagreb: Školska knjiga.
- BOBAN, Branka. 2019. Stavovi hrvatske političke elite prema stvaranju jugoslavenske države. *Tragovi: časopis za srpske i hrvatske teme* 2/2: 8-98.
- BOBAN, Ljubo (ur.). 1976. *R. W. Seton-Watson i Jugoslaveni: korespondencija 1 1906-1918, 2 1918-1941*. Zagreb, London: Institut za hrvatsku povijest, The British Academy.
- BÖDY, Paul. 1985. *Joseph Eötvös and the Modernization of Hungary, 1840-1870: A Study of Ideas of Individuality and Social Pluralism in Modern Politics*. New York: Columbia University Press.
- BÓKA, Éva. 2006. Hungarian Thinkers in Search of Democratic European Identity (The ideas and discussions of Eötvös, Jászi and Bibó on nation, state and federation). *Grotius: The Journal of the Institute of International Relations of the Corvinus University of Budapest*. http://www.grotius.hu/doc/pub/DJUNCB/eva_boka_hungarian_thinkers_eu_identity.pdf (Posjet 5. kolovoza 2020)
- BRANDOLICA, Tomislav. 2018. Intelektualni aspekti dugog kraja Prvog svjetskog rata i razgradnje Habsburške Monarhije. *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 50/1: 225-239.
- COLLINI, Stefan. 1993. *Public moralists: political thought and intellectual life in Britain*. Oxford: Clarendon Press.
- CORNWALL, Mark. 2000. *The Undermining of Austria-Hungary: Battle for Hearts and Minds*. New York: St. Martin's Press.
- ČOLAKOVIĆ, Rodoljub et al. (ur.) 1963. *Pregled istorije SKJ*. Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta.
- DASKALOV, Roumen, Diana Mishkova, Tchavdar Marinov, Alexander Vezenkov (ur) *Entangled Histories of the Balkans*. 2013-2017. Leiden: Brill.
- DUANČIĆ, Vedran. 2020. *Geography and Nationalist Visions of Interwar Yugoslavia*. Cham: Palgrave Macmillan.
- DURHAM, Mary Edith, 1909. *High Albania*. London: Edward Arnold.
- DURHAM, Mary Edith. 1904. *Through the lands of the Serb*. London: Edward Arnold.

- DURHAM, Mary Edith. 1905. *The Burden of the Balkans*. London: Edward Arnold.
- DURHAM, Mary Edith. 1914. *The Struggle for Scutari (Turk, Slav and Albanian)*. London: Edward Arnold.
- DURHAM, Mary Edith. 1920. *Twenty Years of Balkan Tangle*. London: G. Allen and Unwin.
- EGRY, Gábor. 2010. Why Identity Matters?: Hungary's New Law on Citizenship and the Reorganisation of an Organic Nation u *Dual Citizenship for Transborder Minorities? How to Respond to the Hungarian-Slovak Tit-for-Tat*, Rainer Bauböck (ur), 25-28. EUI Working Papers 2010/75.
- EGRY, Gábor. 2015. A Fate for a Nation: Concepts of History and the Nation in Hungarian Politics, 1989–2010 u *Thinking Through Transition: Liberal Democracy, Authoritarian Pasts, and Intellectual History in East Central Europe After 1989*. Michal Kopeček, Piotr Wciślik (ur), 505-524. Budapest; New York: CEU Press.
- EKMEČIĆ, Milorad. 1989. *Stvaranje Jugoslavije: 1790-1918*. Beograd: Prosveta.
- FALSKI, Maciej. 2013. Croatian Political Discourse of 1861 and the Key Concepts of the Nineteenth-Century Public Debate. *Acta Poloniae Historica* 108: 71-92.
- FLECK, Hans Georg, Igor Graovac (ur) 2000-2005. *Dijalog povjesničara-istoričara. 1-8*. Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann.
- GERWARTH, Robert. 2016. *The Vanquished: Why the First World War Failed to End*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- GHODSEE, Kristen. 2014. A Tale of 'Two Totalitarianisms': The Crisis of Capitalism and the Historical Memory of Communism. *History of the Present* 4/2: 115-142.
- GOLDSTEIN, Erik. 1998. The Round Table and the New Europe. *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs* 87/346: 177–189.
- GRAFENAUER, Bogo, Dušan PEROVIĆ, Jaroslav ŠIDAK (ur) 1953, 1959. *Historija naroda Jugoslavije I-II*. Zagreb: Školska knjiga.
- GRIJAK, Zoran, Stjepan ČOSIĆ. 2012. *Figure politike. Lujo Vojnović i Robert William Seton-Watson*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- GROSS, Mirjana. 1969. Nacionalne ideje studentske omladine u Hrvatskoj uoči I. svjetskog rata. *Historijski zbornik* 21/22: 75-143.
- GROSS, Mirjana. 1975. *Ideja jugoslovenstva u XIX stoljeću i „Dogmatski nacionalizam“*. Beograd: Naučna knjiga.
- GROSS, Mirjana. 1985. Hugh Seton-Watson (1916–1984). *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 18/1: 373-379.
- GROSS, Mirjana. 2000. *Izvorno pravaštvo: ideologija, agitacija, pokret*. Zagreb: Golden marketing.
- HORVAT, Josip. 1989. *Politička povijest Hrvatske*. Zagreb: August Cesarec.
- Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. „Steed, Henry Wickham“. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 4. 8. 2020.
- JAKŠIĆ, Božidar. 2011. Nacionalističke kritike Praxisa. *Filozofija i društvo* 22/2: 77-104.
- JANKOVIĆ, Branimir. 2016. *Mijenjanje sebe same: preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma*. Zagreb: Srednja Europa.

- JANKOVIĆ, Branimir. 2019. 'Prijelomna' i 'sudbonosna' 1918: obilježavanje stogodišnjice stvaranja Jugoslavije. *Tragovi: časopis za srpske i hrvatske teme* 2/1: 102-120.
- JUDSON, Pieter. 2016. *The Habsburg Empire: A New History*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- KLJAIĆ, Stipe. 2018. *Nikada više Jugoslavija: intelektualci i hrvatsko nacionalno pitanje: (1929. – 1945)*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- KOVAČ, Miro. 2005. *Francuska i hrvatsko pitanje: 1914.-1929*. Zagreb: Dom i svijet.
- KRESTIĆ, Vasilije. 1980. *Istorija srpske štampe u Ugarskoj: 1791-1914*. Novi Sad: Matica srpska.
- KRESTIĆ, Vasilije. 1983. *Srbi i Mađari u revoluciji 1848-1849. godine*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- KRESTIĆ, Vasilije. 1983. *Srpsko-hrvatski odnosi i jugoslovenska ideja 1860-1873: studije i članci*. Beograd: Narodna knjiga.
- KRIVOKAPIC-KNEŽEVIĆ, Marija (ur). 2015. *The Balkans in Travel Writing*. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing.
- KRIZMAN, Bogdan. 1977. *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*. Zagreb: Školska knjiga.
- LACZÓ, Ferenc. 2020. Totalitarianism without Perpetrators? Politics of History in the 'System of National Cooperation' u *Brave New Hungary: Mapping the „System of National Cooperation“*, ur. János Mátyás Kovács, Balázs Trencsényi, 29-51. New York: Lexington books.
- LIPPMANN, Walter. 1922. *Public Opinion*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- LITVÁN, György. 2006. *A Twentieth-Century Prophet: Oscar Jászi, 1875–1957*. Budapest: Central European University Press.
- MARK, Rudolf A. 2008. National self-determination as understood by the Lenin and the Bolsheviks. *Lithuanian Historical Studies* 13: 21-39.
- MATIJEVIĆ, Zlatko. 2008. Isidor Kršnjavi i Robert W. Seton-Watson o politici u Hrvatskoj u doba banovanja Pavla Raucha. *PILAR - časopis za društvene i humanističke studije* 3/6: 11-21.
- MATKOVIĆ, Stjepan. 2006. Ivo Pilar and Robert William Seton-Watson: Two Political Viewpoints on the Southern Slav Question. *PILAR - Croatian Journal of Social Sciences and Humanities* 1/2: 17-42.
- Exhibition of the Works of Ivan Meštrović*. 1915. Victoria & Albert Museum.
- NAJBAR-AGIČIĆ, Magdalena. 2013. *U skladu s marksizmom ili činjenicama?: hrvatska historiografija 1945-1960*. Zagreb: Ibis grafika.
- PETRANOVIĆ, Branko. 1988. *Istorija Jugoslavije: 1918-1988*. Beograd: Nolit.
- PLETERSKI, Janko, Marjan Britovšek, Pero Morača, Stanislav Stojanović et al (ur) 1985. *Povijest Saveza Komunista Jugoslavije*. Beograd: Izdavački centar Komunist.
- PROMITZER, Christian. 2001. Niko Županić in vprašanje jugoslovanstva: med politiko in antropologijo (1901-1941). *Prispevki za novejšo zgodovino* 41/1: 7-30.
- PRPA, Branka. 2018. *Srpski intelektualci i Jugoslavija, 1918-1929*. Beograd, Clio.

- RASTOVIĆ, Aleksandar. 2005. *Velika Britanija i Srbija, 1903-1914*. Beograd: Istorijski institut.
- RASTOVIĆ, Aleksandar. 2005. *Velika Britanija i Srbija: 1903-1914*. Beograd: Istorijski institut.
- RASTOVIĆ, Aleksandar. 2011. *Velika Britanija i Makedonsko pitanje: 1903-1908*. Beograd: Istorijski institut.
- RASTOVIĆ, Aleksandar. 2015. *Britanska javnost o Srbiji u Prvom Balkanskom ratu*. Beograd: SANU.
- RASTOVIĆ, Aleksandar. 2018. Siton Votson o srpskoj političkoj eliti. *Glas, Srpska akademija nauka i umetnosti, Odeljenje istorijskih nauka* 428/18: 375-395.
- ROKSANDIĆ, Drago. 2017. Jugoslavenstvo prije Jugoslavije u *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, ur. Latinka Perović et al, 27-57. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- SUPEK, Rudi. 1965. Nacija i nacionalna kultura. *Praxis* 3: 375-388.
- SETON-WATSON, Robert William. 1933. The Problem of Treaty Revision and the Hungarian Frontiers. *International Affairs* 12/4: 481-503.
- STANČIĆ, Nikša. 2014. Hrvatska politika i nastanak Jugoslavije: od Berlinskog kongresa 1878. do kraja Prvoga svjetskog rata 1918. *Adrias: zbornik radova Zavoda za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu* 20: 93-103.
- STANKOVIĆ, Đorđe Đ. 1984. *Nikola Pašić, saveznici i stvaranje Jugoslavije*. Beograd: Nolit.
- ŠEGEDIN, Petar. 1965. O osjećaju pripadnosti i odgovornosti intelektualaca malog naroda. *Praxis* 3: 389-402
- ŠEPIĆ, Dragovan. 1989. *Sudbinske dileme rađanja Jugoslavije. Italija, Saveznici i jugoslavensko pitanje: 1914-1918*. Pula: Čakavski sabor.
- ŠIMETIN ŠEGVIĆ, Filip. 2018. Što je ostalo od Habsburške Monarhije nakon 1918. godine? Rasprava o kontinuitetima i diskontinuitetima. *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 50/1: 59-80.
- TRAVERSO, Enzo. 2016. *Fire and blood: the European civil war 1914-1945*. London: Verso.
- TRGOVČEVIĆ, Ljubinka. 1986. *Naučnici Srbije i stvaranje jugoslovenske države 1914-1920*. Beograd: Srpska književna zadruga
- TRGOVČEVIĆ, Ljubinka. 2003. *Planirana elita. O studentima iz Srbije na evropskim univerzitetima u 19. veku*. Beograd: Istorijski institut.
- WERNER, Michael, Bénédicte ZIMMERMANN. 2002. Vergleich, Transfer, Verflechtung. Der Ansatz der Histoire croisée und die Herausforderung des Transnationalen. *Geschichte und Gesellschaft* 28: 607.-636.
- WERNER, Michael, Bénédicte Zimmermann. 2006. Beyond Comparison. Histoire Croisée and the Challenge of Reflexivity. *History and Theory* 45: 30.-50.
- WEST, Rebecca. 1941. *Black lamb and grey falcon; a journey through Yugoslavia*. New York: The Viking Press.

The Creation of Yugoslavia in 1918 in the Light of Entangled European Intellectual Trends at the Onset of the 20th Century

This paper provides an overview of historiography dealing with the establishment of Yugoslavia in 1918 and points to the heuristic and methodological potential of the “entangled history” perspective. Starting with the “local” debates in the state-socialist period, this paper questions the supposed historiographical ruptures and continuities of the early 1990s and situates them in the broader context of European and global scholarly trends. Special attention is accorded to the achievements and limitations of the historiography produced in the context of the centenary of the First World War (2014-2018) in Croatia, East Central Europe and globally. Finally, this paper outlines a number of original research questions and potential points of departure which could, on the basis of the entangled history perspective, decentre the existing narrative about the process of creating the first South Slavic state by incorporating its transnational scholarly and aesthetic elements.

Keywords: Austro-Hungarian Monarchy, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, First World War, intellectual history, Robert William Seton-Watson, history of historiography, entangled history

Ključne riječi: Austro-Ugarska Monarhija, Kraljevina SHS, Prvi svjetski rat, intelektualna povijest, Robert William Seton-Watson, povijest historiografije, historija isprepletanja

Lucija Balikić
Central European University
Quellenstraße 51
A-1100 Wien
Austria

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

52

BROJ 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2020.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 52, broj 1

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Miljenko Šimpraga

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Gostujuća urednica / Guest Editor

Zrinka Blažević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Poseban broj

*Historija isprepletanja: transferi, prožimanja
i umrežavanja u povijesnoj perspektivi*

Special issue

*Entangled history: transfers, interactions
and intertwinings in historical perspective*

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*